

Affekt i näthat: avhumanisering, heteronormativitet och historieproduktion

Lectio praecursoria

KARIN SANDELL

Debattklimatet upplevs som allt mera aggressivt. Särskilt i sociala medier är tonen hård. Människors vilja att synas och höras i offentligheten påverkas av hatretorik. (Jfr Malkki m.fl. 2021; Knuutila m.fl. 2019; Pöyhtäri m.fl. 2013.) I mars 2021 publicerades en undersökning av våldsbejakande material i finska nätmiljöer av Leena Malkki, Daniel Sallamaa, Juha Saarinen och Sami Eerola. Studien som fokuserar på extremistiska ideologier och föreställningar visar att material som avhumaniserar andra människor hittas i öppet tillgängliga nätforum. Tillgängligheten gör att innehållet har potential att nå ut till flera mottagare, än material som finns i slutna forum. Detta bidrar i sin tur till att extremistiska åsikter, som till en början varit marginaliserade kan spridas, normaliseras, och så småningom ta plats i den offentliga diskussionen. Det här innebär i det långa loppet en risk för att politiska värderingar som inte hör hemma i en liberal demokrati får fäste. (Malkki m.fl. 2021.)

En undersökning bland kommunala beslutsfattare från 2019 visar att en tredjedel av de tillfrågade utsatts för hatretorik i sitt arbete. En majoritet av de som deltog i undersökningen ansåg också att hatretoriken ökat under de senaste åren. Enligt studien påverkar hatretoriken de utsattas vilja att delta i offentlig debatt och beslutsfattande. Dessutom bidrog hatretoriken till att de kommunala beslutsfattarna tappade förtroendet för obekanta personer. Hatretoriken påverkade också de utsattas allmänna känsla av trygghet. Bland dem som deltog i studien, men som inte personligen utsatts för hatretorik, svarar nästan en femtedel att hotet om hatretorik ändå påverkat deras arbete. Studien visar att kvinnor är särskilt utsatta, och också påverkas mera än män. Det hat som riktar sig mot kvinnor är ofta grövre, och kvinnor utsätts oftare för hot. Resultatet av detta blir att en större andel kvinnor drar sig för att uttala sig offentligt. (Knuutila m.fl. 2019; jfr van Sant m.fl. 2021.) I det material jag analyserat för denna avhandling är det uppenbart att de grövsta kränkningarna riktas mot kvinnor. Även tidigare studier visar att hat och hot kan resultera i att politiker, journalister och forskare inte vågar ta sig an vissa känsliga frågor, som jämställdhet och invandring. (Kurvinen 2015; Pöyhtäri m.fl. 2013.)

Hatretorik drabbar oftare olika minoriteter än majoritetsbefolkningen. En rapport från justitieministeriet från 2016 visar att romer, samer, personer med främmande modersmål, utländska medborgare och personer med invandrarbakgrund, personer med funktionsvariationer, personer som hör till religiösa minoriteter, sexuella minoriteter, och könsminoriteter utsätts för trakasserier och verbala påhopp. Trakasserierna sker i första hand på offentliga platser ute i samhället, och därefter på Facebook, och i andra offentliga diskussionsforum på nätet. (Korhonen m.fl. 2016.) I denna undersökning från 2016 tillfrågades inte specifikt svenskspråkiga finländare, men de kan förstås finnas representerade i någon annan av de nämnda

grupperna. Enligt Språkbarometern, som sedan 2004 kontinuerligt undersökt invånarnas uppfattning av den språkliga servicen på minoritetsspråket i tvåspråkiga kommuner, anser både svensk- och finskspråkiga att inställningen till den andra språkgrupper har försämrats. (Lindell 2016; 2020.)

Bara under det senaste året har ett flertal politiker gjort sig skyldiga till övertramp på nätet. I Österbotten uttalade sig en kandidat i kommunalvalet om att svenskan är ett fornminne, och att ”fattiga, svarta och romer” borde förpassas till en egen stadsdel. En kommunalvalskandidat anmäldes för att ha hotat en annan politiker på Twitter. Den förstnämnda drog sig ur kommunalvalet, den andra lämnade sitt parti. En tredje kommunalpolitiker dömdes i två fall av ärekränkning för att ha skrivit kränkande kommentarer om en persons mentala hälsa på Facebook. (Bäck 2021; Ekholm 2021; Grankull 2021; Helenius och Stén 2021; Sourander 2021.) 2019 väckte en riksdagsledamot uppmärksamhet då han i riksdagens plenum jämförde invandrare med invasiva arter. Han misstänktes för hets mot folkgrupp för sitt uttalande, men riksdagen röstade mot att häva hans åtalsimmunitet. (Hiilloskorpi 2020; Swanljung och West 2020.) I mitt material från 2017 jämförs det svenska språket med de invasiva arterna lupin och jätteloka, och skribenten menar att svenskan borde utrotas på samma sätt.

När politiker och andra offentliga personer går över gränsen för vad som anses vara lämpligt kan man fråga sig vilka effekter det har på människors språkbruk i allmänhet, och om liknande händelser flyttar gränserna för vad som anses allmänt accepterat. Hur påverkar diskussionsstilen på *nätet* människors sätt att uttrycka sig i offentligheten? Och därtill människors vilja att uttala sig offentligt? Som tidigare forskning har visat hotas yttrandefriheten av hatretoriken, och nätet är en plats där hatet ställvis tillåts flöda fritt. (Jfr Korhonen m.fl. 2016; Persily och Tucker 2020; Pöyhtäri m.fl. 2013.)

Muntliga konversationer är flyktiga. Exakt vad som sades i en konflikt i krogkön är inte sökbar i efterhand. Du kan inte googla dig till vilka skällsord din upprörda kollega använde sig av vid morgonkaffet. Diskussioner på nätet däremot finns kvar och går därför att analysera i sitt ursprungliga, direkta, format. Kaffebordskonversationen och gnabb i grillkön måste återges av någon. Men vad signaturen ”Anonym”, eller någon mer eller mindre bekant på Facebook, tycker om en viss etnisk minoritet, sexuell orientering eller vad hen anser om en namngiven politiker hittas med ett par klick. Hat mellan människor är i sig inget nytt fenomen, men hat publicerat på nätet är mera beständigt än muntliga samtal i den, så att säga, verkliga världen.

När jag inledde arbetet med min avhandling trodde jag att det skulle blir svårt att hitta konkreta exempel på det jag definierar som näthat. Jag föreställde mig att det skulle ligga dolt i slutna forum. Det visade sig vara lättillgängligt i välbesökta offentliga forum som inte kräver inloggning. Materialet jag analyserar i avhandlingen fanns publicerat på Suomi24, en av Finlands största webbplatser för socialt nätverkande (Paldán 2018, 37). Där bland diskussioner om bilmodeller, snöröjning, barnuppfostran, fritidsintressen, politik med mera fanns också kränkande påståenden om namngivna personer och olika befolkningsgrupper. På samma vis som det tidigare nämnda våldsbejakande och extremistiska innehåll som analyserats av Malkki med kolleger (2021) fanns allt detta fritt tillgängligt för vem som helst att ta del av.

Titeln på min avhandling är Parasiter och ”bättre folk”: Affekt i näthat mot det svenska i Finland. Parasiter och ”bättre folk” syftar direkt på det som skrivs om svenskspråkiga finländare i det material jag analyserar. Näthat är ett allmänt begrepp och brukar ofta användas synonymt

med hatretorik, hatprat, hatpropaganda, hatskriverier med mera. På engelska talar man ofta om online hate speech och också cyber hate. På finska är verkkoviha och vihapuhe vanliga begrepp i sammanhanget. Jag har medvetet valt att använda just näthat för det material jag analyserar i avhandlingen. Begreppet hör hemma i det fält jag undersöker. Inom folkloristiken är det brukligt att man genom att använda sig av begrepp ”inifrån” strävar efter att behålla närheten till forskningsmaterialet (jfr Granbom-Herranen 2016, 325–328; Hakamies 2016, 299–300). Kännedom om den kulturella kontexten är också central för analysen av materialet.

Näthat är alltså hatretorik på internet. Det näthat jag har forskat i är texter publicerade i ett diskussionsforum. Ordet hat är i sig ett laddat ord, det brukar allmänt definieras som en stark känsla av motvilja eller avsky mot något eller någon (jfr Bladini 2017, 17). Näthat kan definieras som hatiska och hotfulla yttranden som riktar sig mot enskilda personer och grupper i form av artiklar, bilder, kommentarer, mejl, videoklipp, blogginlägg och diskussioner på internet. Det är fråga om näthat när någon i stället för saklig kritik tar till påhopp och hot för att tysta en diskussion om ett visst ämne, eller försöker styra diskussionen i en viss riktning. I avhandlingen analyserar jag material från nätet som kan definieras som hatiskt på grund av att innehållet består av kränkande tillmälen, påståenden och påhopp. Vidden av definitioner på näthat är stor. I den ena ändan finns så kallat farligt, eller skadligt tal, som direkt uppmanar till fysiskt våld mot andra människor, och i den andra ändan olika sätt att uttrycka åsikter om en viss person eller grupp utifrån från normativa kännetecken. Näthat förekommer också i olika omfattning – från den enskilda människan vid sin skärm till koordinerade attacker. (Siegel 2020; jfr Mantilla 2013; Butler 1997.)

I avhandlingen analyserar jag exempel på näthat för att förstå på vilket sätt näthat görs och vilka normer och värderingar som uttrycks i materialet. Med utgångspunkt i teorier om affekt analyserar jag ett känsloladdat material med det svenska i Finland som övergripande tema.

Affekt är det begrepp jag använder som teoretisk utgångspunkt för att visa på känsloladdningen i näthatet. I avhandlingen introducerar jag en modell för att analysera affekt i text genom att fokusera på fyra affektiva verktyg: emotionsord, emotiva uttryck, metaforer och ortografiska praktiker. Emotiva uttryck är emotionellt laddade ord som t.ex. ”arrogant” eller ”underbar”. De är inte direkta känslord, men uttrycker affekt, och är motsatsen till ord av saklig eller neutral karaktär. Emotionsord är ord för känslor, som exempelvis hat. Metaforer är bildliga uttrycksätt som används för att övertyga mottagaren om en viss uppfattning och kan förmedla känslor. Till exempel att kalla någon för en parasit ger negativa konnotationer. Ortografiska praktiker som versaler, skiljetecken och stavningssätt används för att förmedla och förstärka ett budskap. (Ahmed 2004; Asplund Ingemark 2004; Heggli 2002; Hellspång 2004; Lakoff och Johnson 2003; Marander-Eklund 2009; Palmgren 2014; Wetherell 2012; 2015). Verktygen är olika medel för att ge uttryck för affekt i textform. Genom att använda mig av de affektiva verktygen åskådliggör jag hur affekt förmedlas i näthatet, och hur innehållet i texten kan förstås som hat, även om det uttrycks på ett sansat eller skämtsamt sätt (Saresma 2020: 204, 217–224).

Diskussionsforumet fungerar som en scen där skribenterna framträder med sina texter. De affektiva verktygen används för att förmedla en stil eller stämning i texten och påkalla publikens uppmärksamhet. För att gå vidare till att analysera vad näthatet kan resultera i anlägger jag ett performativitetsspektiv. Det innebär en förståelse av ord som handling, ord

är inte bara meningsbärande utan kan också åstadkomma något. (Behschnitt 2007; Butler 1993; Palmgren 2014.) Jag ser att det är viktigt att påminna sig om att nätet inte är en plats avskild från den så kallade verkliga världen. Tuija Saresma visar i sin forskning att nätforum kan vara en plats där likasinnade personer samlas och får sina åsikter bekräftade. Genom ett affektivt språk skapar de starka motsättningar mellan ”vi” och ”de andra”. Affektiva yttranden har en performativ verkan genom att de bildar gemenskaper och mobiliserar människor till handling. Detta har resulterat i verkliga våldsdåd riktade mot de människor man uttryckt sitt hat mot. (Saresma 2020.)

Hat mot och mellan olika individer och grupper av människor är ingen ny företeelse, och inget som försiggår endast på nätet. Detta visar jag i avhandlingen genom att analysera och diskutera de historiska paralleller som förekommer i materialet. I det näthat som riktas mot det svenska i Finland i dag används begrepp som fennomner och svekomaner, skribenterna hänvisar till kriget och påstår att svenskspråkiga finländare svek Finland och flydde till Sverige. Detta diskuterar jag som en form av historieproduktion där de anonyma skribenterna genom näthat framställer svenskspråkiga finländare som landsförrädare och som en inre fiende.

I materialet förekommer inga uttryck för extremistiskt våld, däremot innehåller det många exempel på avhumanisering. Avhumanisering är en praktik som berövar människor deras människovärde och är ett verktyg för diskriminering. Svenskspråkiga avhumaniseras genom att de framställs som parasiter och en onödig kostnad, omtalas som cancertumörer som bör avlägsnas ur den finska samhällskroppen, eller beskrivs som invasiva arter.

Innehållet i det material jag analyserar har också likheter med näthat som riktar sig mot andra minoriteter. Heteronormativa värderingar och värdekonserveratism är starkt framträdande genom bland annat homofobi, kvinnohat och främlingsfientlighet. Ämnet för avhandlingen är näthat som riktar sig mot det svenska i Finland, men i materialet framkommer också hur andra minoriteter drabbas, och hur många förminsas till enbart kränkande tillmälen.

Inledningsvis refererade jag till forskning som visar att hatretorik bidrar till att politiker, journalister och forskare inte vågar uttala sig i känsliga frågor. Näthat är ett hett ämne och det finlandssvenska tenderar att röra upp känslor på både finskt- och svenskt håll i Finland (jfr Saukkonen 2011). Under arbetet med avhandlingen har jag vid ett flertal tillfällen fått frågor om jag är orolig för att själv bli utsatt för näthat, forskare är som tidigare nämnts en utsatt grupp. Det har hänt att jag ibland önskat att jag valt ett mindre eldfångt ämne, men jag ångrar inte att jag valt ett så angeläget och aktuellt ämne. Jag hoppas att min avhandling kan öka insikterna om hur samtalsklimatet ser ut på nätet och att hur vi uttrycker oss om varandra faktiskt har betydelse, både på nätet och utanför.

Doktorsavhandlingen "Parasiter och 'bättre folk': Affekt i näthat mot det svenska i Finland" granskades vid Åbo Akademi den 21.1.2021. Som opponent fungerade docent Tuija Saresma från Jyväskylä universitet och som kustos professor Lena Marander-Eklund från Åbo Akademi.

KÄLLOR

- Ahmed, Sara. 2004. *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Asplund Ingemark, Camilla. 2004. Intertextualitet. I Lena Marander-Eklund, Ruth Illman och Blanka Henriksson (red.), *Metodkompassen: Kulturvetarens metodbok*. Åbo: Åbo Akademi, 233–248.
- Behschnitt, Wolfgang. 2007. Text, teater, handling: Om performativitet som Litteraturvetenskapligt forskningsperspektiv. *Tidskrift för litteraturvetenskap* 37:4, 35–49.
- Bladini, Moa. 2017. *Hat och hot på nätet: en kartläggning av den rättsliga regleringen i Norden från ett jämställdhetsperspektiv*. Göteborg: NIKK Nordisk information för kunskap om kön.
- Butler, Judith. 1993. *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of Sex*. New York: Routledge.
- Butler, Judith. 1997. *Excitable speech: A politics of the performative*. New York: Routledge.
- Bäck, Jenny. 2021. "Du är just så dum som den ideologi du representerar" – hatretoriken hotar begränsa politiskt deltagande. *Hufvudstadsbladet* 29.5.2021. Hämtat 1.2.2021.
- Ekholm, Dan. 2021. Svenskan ett fornminne. *Österbottens tidning* 13.5.2021. Hämtat 1.2.2021.
- Granbom-Herranen, Liisa. 2016. The Proverb Genre: A Relic och Very Much Alive? I Kaarina Koski, Frog och Ulla Savolainen (red.), *Genre, text, and interpretation: Multidisciplinary perspectives on folklore and beyond*. Helsingfors: Finska litteratursällskapet, 317–339. <https://doi.org/10.21435/sff.22>
- Grankull, Sofia. 2021. Lokal toppolitiker dömd till böter för ärekränkning – Tingsrätten: Klart över gränsen. *Österbottens tidning* 22.10.2021. Hämtat 1.2.2021.
- Hakamies, Pekka. 2016. Proverbs – A Universal Genre? I Kaarina Koski, Frog och Ulla Savolainen (red.), *Genre, text, and interpretation: Multidisciplinary perspectives on folklore and beyond*. Helsingfors: Finska litteratursällskapet, 299–316. <https://doi.org/10.21435/sff.22>
- Heggli, Gry. 2002. *Skolegdeboken: En folkloristisk studie av unge jenters skrivehandlinger*. Diss., Universitetet i Oslo. Oslo: Unipub.
- Helenius, Dan och Stén, Filip. 2021. Kandidat lämnar Samlingspartiet efter rasistiska kommentarer. *Svenska Yle*, 12.5.2021, uppdaterad 14.5.2021. Hämtat 25.10.2021. <https://svenska.yle.fi/artikel/2021/05/12/kandidat-lamnarsamlingspartiet-efter-rasistiskakommentarer>
- Hellspong, Lennart. 2004. *Konsten att tala: Handbok i praktisk retorik*. Övningsbok i praktisk retorik, 2. uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Hiilloskorpi, Henriikka. 2020. Eduskunta käsittellee historiallista tapausta – 5 kysymystä ja vastausta, kuinka Juha Mäenpään vieraslaajipuhe eteni syytesuojaäänestykseen. *Yle Uutiset* 24.6.2020. Hämtat 5.4.2021. <https://yle.fi/uutiset/3-11413693>
- Knuutila, Alexi, Kosonen, Heidi, Saresma, Tuija, Haara, Paula och Pöyhtäri, Reeta. 2019. *Inverkan av hatprat av samhälleliga beslutsprocesserna*. Publikationsserie för statsrådets utrednings- och forskningsverksamhet 57: 2019. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-786-4>
- Korhonen, Nita, Jauhola, Laura, Oosi, Olli och Huttunen, Hannu-Pekka. 2016. "Ofta får man fundera på hur man ska vara och vart man vågar gå": Utredning om hatretorik och trakasserier samt deras verkningar på olika minoritetsgrupper. Justitieministeriets publikation, 7: 2016. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-496-9>
- Kurvinen, Heidi. 2015. Reporting on How Feminism and Immigration Triggers Hate Speech in Finland. I Ingela Wadbring och Ragnhild Mølster (red.), *Hets och hat online. Hur journalistiken och yttrandefriheten utmanas i Norden*. Nordicom-Information 37:3–4, 38–42.
- Lakoff, George och Johnson, Mark. 2003. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.

- Lindell, Marina. 2016. *Språkbarometern 2004–2016: Forskningsrapport*. Justitieministeriets publikation 52: 2016. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-496-9>
- Lindell, Marina. 2020. *Språkbarometern 2020. Forskningsrapport*. Justitieministeriets publikationer, Utredningar och anvisningar 3: 2021. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-852-3>
- Malkki, Leena, Sallamaa, Daniel, Saarinen, Juha och Eerola, Sami. 2021. *Ekstremistinen puhe verkossa ja uutismediassa*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 20: 2021. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-201-5>
- Mantilla, Karla. 2013. Gender trolling: Misogyny Adapts to New Media. *Feminist Studies* 39:2, 563–570.
- Marander-Eklund, Lena. 2009. ”Kanske den bästa tiden i mitt liv”: Analys av emotioner i ett frågelistmaterial om livet i efterkrigstidens Finland. *Tidskrift för kulturforskning* 8:4, 22–38.
- Paldán, Maiju. 2018. *Seksuaalisen haluttomuuden diskurssit Suomi24-korpusaineistossa*. Magisteruppsats. Jyväskylä: Jyväskylä universitet.
- Palmgren, Ann-Charlotte. 2014. *Göra ätstörd: Om flickskap, normativitet och taktik i bloggar*. Diss., Åbo: Åbo Akademis förlag. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-765-733-4>
- Persily, Nathaniel och Tucker, Joshua A. 2020. *Social Media and Democracy: The State of the Field, Prospects for Reform*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pöyhtäri, Reeta, Haara, Paula och Raittila, Pentti. 2013. *Vihapuhe sananvapautta kaventamassa*. Tammerfors: Tampere University Press.
- van Sant, Kristina, Fredheim, Rolf och Bergmanis-Koräts, Gundars. 2021. *Abuse of power: coordinated online harassment of Finnish government ministers*. Riga: NATO Strategic Communications Centre of Excellence.
- Saresma, Tuija. 2020. Vihan sfäärer: Valkoisten heteromiesten affektivinen mobilisaatio sosiaalisessa mediassa. I Jenni Rinne, Anna Kajander och Riina Haanpää (red.), *Affektit ja tunteet kulttuurien tutkimuksessa*. Vanda: Suomen kansatieteilijöiden yhdistys Ethnos, 196–243.
- Saukkonen, Pasi. 2011. *Mikä suomenruotsalaisissa ärsyttää? Selvitys mediakeskustelussa Suomessa: Varför irriterar finlandssvenskarna? En medieanalys med sammandrag på svenska*. Helsingfors: Magma.
- Siegel, Alexandra A. 2020. Online Hate Speech. I Nathaniel Persily och Joshua A. Tucker (red.), *Social Media and Democracy: The State of the Field, Prospects for Reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 56–88.
- Sourander, Anna. 2021. Samlingspartistisk kandidat i Vasa skrev rasistiska kommentarer. *Österbottens tidning* 13.5.2021. Hämtat 1.2.2021.
- Swanljung, Magnus och West, Petter. 2020. Riksdagen tillåter inte att riksåklagaren väcker åtal mot Juha Mäenpää - Rösterna föll 121 mot 54. *Svenska Yle*, 26.6.2020. Hämtat 5.4.2021. <https://svenska.yle.fi/artikel/2020/06/26/riksdagen-tillater-inte-attribiksaklagaren-vacker-atal-mot-juhamaenpaarosterna>
- Wetherell, Margaret. 2012. *Affect and Emotion: A New Social Science Understanding*. Sage Publications.
- Wetherell, Margaret. 2015. Trends in the Turn to Affect: A Social Psychological Critique. *Body & Society* 21:2, 139–166.

FÖRFATTARUPPGIFTER

KARIN SANDELL

Filosofie doktor

Fakulteten för humaniora, psykologi och teologi, nordisk folkloristik

Åbo Akademi

karin.sandell@abo.fi